<u>लघु सिद्धांत कौमुदी विषयक वक्तव्य: 07</u>

<u>हल् संधि प्रकरण: भाग 2</u>

(ललित नारायण मिथिला विश्वविद्यालय के संस्कृत ऑनर्स प्रथम वर्षीय छात्र-छात्राओं के प्रथम पत्र की द्वितीय अन्विति 'लघु सिद्धांत कौमुदी' विषयक हल् संधि प्रकरण मूल संस्कृत भाष्य सहित)

पाठ्य संकलनकर्ता: डॉ. विकास सिंह, संस्कृत विभागाध्यक्ष, मारवाड़ी कॉलेज, ललित नारायण मिथिला विश्वविद्यालय, दरभंगा, बिहार।

झरो झरि सवर्णे॥

हलः परस्य झरो वा लोपः सवर्णे झरि॥

खरि च॥

खरि झलां चरः। इत्युदो दस्य तः। उत्थानम्। उत्तम्भनम्॥

झयो हो ऽन्यतरस्याम्॥

झयः परस्य हस्य वा पूर्वसवर्णः। नादस्य घोषस्य संवारस्य महाप्राणस्य तादृशो वर्गचतुर्थः। वाग्घरिः, वाघरिः॥

शश्छो ऽटि॥

झयः परस्य शस्य छो वाटि। तद् शिव इत्यत्र दस्य श्चुत्वेन जकारे कृते खरि चेति जकारस्य चकारः। तच्छिवः, तच्शिवः। (*छत्वममीति वाच्यम्*) तच्छलोकेन॥

मो ऽनुस्वारः॥

मान्तस्य पदस्यानुस्वारो हलि। हरिं वन्दे॥

नश्चापदान्तस्य झलि॥

नस्य मस्य चापदान्तस्य झल्यनुस्वारः। यशांसि। आक्रंस्यते। झलि किम् ? मन्यते॥

अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः॥

स्पष्टम्। शान्तः॥

वा पदान्तस्य॥

त्वङ्करोषि, त्वं करोषि॥

मो राजि समः क्वौ॥

क्विबन्ते राजतौ परे समो मस्य म एव स्यात्। सम्राट्॥

हे मपरे वा॥

मपरे हकारे परे मस्य मो वा। किम् ह्मलयति, किं ह्मलयति। (*यवलपरे यवला वा*)/ किंय्ह्यः, किं ह्यः। किंव्ह्वलयति, किं ह्वलयति। किंल् ह्लादयति, किं ह्लादयति॥

नपरे नः॥

नपरे हकारे मस्य नो वा। किन् ह्नुते, किं ह्नुते॥

आद्यन्तौ टकितौ॥

टित्कितौ यस्योक्तौ तस्य क्रमादाद्यन्तावयवौ स्तः॥

ङ्णोः कुक्टुक् शरि॥

वा स्तः। (*चयो द्वितीयाः शरि पौष्करसादेरिति वाच्यम्*)। प्राङ्ख् षष्ठः, प्राङ्क्षष्ठः, प्राङ् षष्ठः। सुगण्ठ् षष्ठः सुगण्ट् षष्ठः, सुगण् षष्ठः॥

डः सि धुट्॥

डात्परस्य सस्य धुड्वा। षट्त्सन्तः, षट् सन्तः॥

नश्च॥

नान्तात्परस्य सस्य धुड्वा। सन्त्सः, सन्सः॥

शि तुक्॥

पदान्तस्य नस्य शे परे तुग्वा। सञ्छम्भुः, सञ्च्छम्भुः, सञ्चशम्भुः, सञ्शम्भुः॥